

8. Остапенко І. В. Соціально-психологічні особливості формування рефлексивної компетентності топ-менеджерів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / Остапенко І. В. – К., 2014. – 20 с.
Ostapenko I. Sotsialno-psikholohichni osoblyvosti formuvannia refleksyvnoyi kompetentnosti top-menedzheriv [The socio-psychological features of the formation of top-managers' reflective competence] : extended abstract of candidate's thesis / Ostapenko I. V. – K., 2014. – 20 p.
9. Растянников А. В. Рефлексивное развитие компетентности в совместном творчестве / А. В. Растянников, С. Ю. Степанов, Д. В. Ушаков. – М. : ПЕР СЭ, 2002. – 320 с.
Rastiannikov A. V. Refleksivnoye razvitiye kompetentnosti v sovместnom tvorchestve [The reflective development of competence in co-creation] / A. V. Rastiannikov, S. Yu. Stepanov, D. V. Ushakov. – M. : PER SE, 2002. – 320 p.
10. Росс Л. Человек и ситуация. Перспективы социальной психологии / Л. Росс, Р. Нисбетт ; пер. с англ. В. В. Румынского ; под ред. Е. Н. Емельянова, В. С. Магуна. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 429 с.
Ross L. Chelovek i situatsiya. Perspektivy sotsialnoy psihologii [Person and the situation. Perspectives of Social Psychology] / L. Ross, R. Nisbett ; E. Emelyanov, V. Magun (eds.). – M. : Aspekt Press, 1999. – 429 p.
11. Ушаков Д. В. Психология интеллекта и одаренность [Электронный ресурс] / Д. В. Ушаков. – М. : Ин-т психологии РАН, 2011. – 464 с. – Режим доступа : http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=9398235
Ushakov D. V. Psihologiya intellekta i odarennost [The psychology of intellect and giftedness] [Elektronnyy resurs] / D. V. Ushakov. – M. : In-t psihologii RAN, 2011. – 464 p. – Rezhym dostupa : http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=9398235

УДК 159.923:316.6

А. В. Сергеева

Received December 12, 2015;

Revised March 29, 2016;

Accepted April 26, 2016.

ПСИХОЛОГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН ІНТЕГРАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті подано результати теоретико-емпіричного аналізу й систематизації психологічних чинників трансформації інтегральної ідентичності особис-

тості. Уточнено зміст психологічного феномену інтегральної ідентичності, здійснено аналіз основних концептуальних підходів до вивчення інтегральної ідентичності, проведено експлікацію та опис зовнішніх і внутрішніх чинників трансформаційної зміни ідентичності, висвітлено сучасні тенденції в дослідженні особистісних чинників трансформації ідентичності (особливості самоствавлення, особистісна готовність до змін у своєму житті).

У результаті емпіричного дослідження встановлено наявність неоднозначних кореляційних зв'язків між показниками інтегральної ідентичності та особливостями самоствавлення. Більшість показників інтегральної ідентичності (легкість у зміні своєї ідентичності, активність у її побудові, широта пошуку своєї ідентичності, статуси ідентичності в релігійній, національній та гендерній сферах соціальних відносин) демонструють значущі взаємозв'язки з компонентами самоствавлення (самоповага, очікування позитивного ставлення від інших, самоінтерес, самоприйняття).

Ключові слова: інтегральна ідентичність, структурні складники інтегральної ідентичності, психологічні чинники (особливості самоствавлення, особистісна готовність до змін).

Sergeyeva A. V. Transformational Changes Psychology of an Integrated Identity. The article presents the results of theoretical and empirical analysis of psychological factors integral transformation of personal identity. The content of the psychological phenomenon of integrated identity has been clarified, the key conceptual approaches to the study of integral identity have been analyzed, explication and description of internal and external factors of the formation of identity is held, the current trends in the study of personality factors of transformational change of identity (especially the self, personal willingness to change, and changes in their life) have been highlighted.

As a result of empirical studies the presence of ambiguous correlations between performance and integrated features of the self-identity has been revealed. Most indicators of the integral identity (easy to change its identity, the activity of its construction, the breadth of the search of their identity, status identity in religious, ethnic and gender spheres of social relations), demonstrate a significant correlation with the features of the self (self-esteem, the expectation of a positive attitude from others, self-acceptance).

Keywords: integral identity, structural components of an integrated identity, psychological factors (especially the self-esteem and personal willingness to change).

Сергеева А. В. Психология трансформационного изменения интегральной идентичности. В статье представлены результаты теоретико-эмпирического анализа и систематизации психологических факторов трансформации интегральной идентичности личности. Уточнено содержание психологического феномена интегральной идентичности, осуществлен анализ основных концептуальных подходов в изучении интегральной идентичности, проведена экспликация и описание внешних и внутренних факторов становления идентичности, освещены современные тенденции в исследовании личностных факторов транс-

формационных изменений идентичности (особенности самоотношения, личностная готовность к переменам и изменениям в своей жизни).

В результате эмпирического исследования установлено наличие неоднозначных корреляционных связей между показателями интегральной идентичности и особенностями самоотношения. Большинство показателей интегральной идентичности (легкость в изменении своей идентичности, активность в ее построении, широта поиска своей идентичности, статусы идентичности в религиозной, национальной и гендерной сферах социальных отношений) демонстрируют значимую взаимосвязь с особенностями самоотношения (самоуважение, самоинтерес, самопринятие).

Ключевые слова: интегральная идентичность, структурные составляющие интегральной идентичности, психологические факторы (особенности самоотношения и личностная готовность к переменам).

Постановка наукової проблеми та її значення. Розглядаючи систему психологічних чинників та факторів трансформаційної зміни ідентичності, потрібно уточнити саме поняття «психологічний чинник», яке представлено у відомих роботах Б. Г. Ананьєва [1], Б. Ф. Ломова [4] та інших як одне з найбільш обговорюваних і в той же час невизначених у психології. Слід відзначити, що до цих пір не існує однозначної дефініції цього поняття і критеріїв його виділення. Ця проблема існує у зв'язку з тим, що в названих роботах це поняття представлено дуже багатозначно. Наприклад, у «Великому тлумачному психологічному словнику» за редакцією А. Ребера поняття «чинник» визначається як рушійна сила, причина, суттєва обставина в будь-якому процесі, явищі [3, с. 409].

Подібне уявлення про психологічні чинники трансформаційного становлення особистості трапляється також у роботі Б. Г. Ананьєва. На думку автора, психологічні чинники можна визначити так: «Шляхом зіставлення зрушень за багатьма параметрами соціального розвитку людини: цивільним станом, економічним становищем, сімейним статусом, поєднанням, консолідацією або роз'єднанням соціальних функцій (ролей, характеру цінностей і їх переоцінки в певних історичних обставинах), зміною середовища розвитку і комунікацій, конфліктних ситуацій і рішенням життєвих проблем, здійсненням або нездійсненням життєвого плану, успіхом або неуспіхом» [1, с. 162].

Така невизначеність у розумінні рушійних сил та психологічних чинників трансформаційного становлення особистості та її ідентифікаційних структур привернуло нашу увагу й викликало потребу подальшого вивчення цієї актуальної проблеми.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз наявної наукової літератури з проблеми генезису, форм і видів трансформаційного становлення ідентичності (G. M. Breakwell, E. H. Erikson, J. Habermas, J. E. Marsia та ін.) дав змогу відокремити систему внутрішніх і зовнішніх чинників трансформації ідентичності.

Отже, до зовнішніх чинників трансформаційного становлення ідентичності особистості багато дослідників відносять: соціокультурні чинники (освітній і соціальний рівень розвитку, рівень культури та виховання тощо); екологічні фактори (природні катаклізми чи екологічне благополуччя); економічні фактори (економічне благополуччя/неблагополуччя, рівень життя тощо) [2; 5; 8; 10].

До внутрішніх чинників трансформаційних змін ідентичності належать:

- психофізіологічні (стать, вік, генетичні особливості індивіда, вегетативні реакції та енергетичні витрати організму);
- індивідуально-психологічні (емоційна стійкість, імпульсивність, екстернальність, рефлексивність, критичність, тривожність);
- особистісні (особливості самооцінки й самосвідомості, особистісні установки, особливості інтелекту);
- соціально-психологічні (особливості соціальної взаємодії, ступінь активності в досягненні соціально значущих цілей, відповідальність за події) [6; 7; 9; 10].

Важливим методологічним аспектом вивчення чинників трансформації ідентичності особистості є одночасне використання комплексного й диференційованого підходу. Так, комплексний підхід дає змогу виділити основні групи чинників трансформаційних змін ідентичності. Використання диференційованого підходу уможливорює аналіз спеціальних факторів, які впливають на зміни ідентичності. Узагальнення даних, представлених у зазначених вище роботах, дає змогу більш детально зупинитися на характеристиках особистісних факторів, що значно впливають на трансформацію ідентичності: рівень самооцінки, особливості самоставлення й особистісну готовність до змін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Деякі дослідники [7; 8; 10] прийшли до висновку, що рівень самооцінки є важливим регулятором поведінки, чинником становлення ідентичності, тому забезпечує рівновагу між зовнішніми впливами й внутрішнім станом особистості та формами її

поведінки. На їхню думку, наявність у людини неадекватної самооцінки створює своєрідні «оборонні споруди», що закривають доступ у свідомість усього того, що здатне зруйнувати створену структуру негативних установок особистості. Результати теоретико-емпіричних досліджень [6; 10] показують, що самооцінка таких осіб базується не на реальних досягненнях і не на моральних достоїнствах, що є неадекватним уявленням про себе, а ґрунтується на бажанні виправдати невдачі в тій чи іншій діяльності. У зв'язку з цим їхня реакція на оцінки людей, які їх оточують, у чомусь залежить від того, яким чином ці оцінки узгоджуються з їх самооцінкою – підкріплюють її або руйнують.

У багатьох випадках, як стверджує А. Г. Асмолов [2], на трансформацію ідентичності впливають установки особистості (наприклад, може йтися про особистісну готовність до змін). Автор вважає, що установки, які сприяють виникненню негативної трансформації ідентичності, мають три компоненти: оцінний (любов чи ненависть до об'єктів); компонент віри (впевненість у тому, що об'єкти є саме тим, що ми про них думаємо) і поведінковий (готовність діяти певним чином). На думку автора, установки стійкі за природою, за винятком сильних потрясінь, які можуть виявитися причиною трансформації ідентичності, за рахунок перегляду особистістю своєї системи цінностей [2].

У своїх роботах G. M. Breakwell [7] і J. Habermas [9] вивчали вплив рівня розвитку самосвідомості та особливостей самоствавлення на зниження невдоволення собою, яку вони розглядають як ознаку негативної трансформації ідентичності. З погляду авторів, ефект зниження невдоволенням собою (самоагресивність) залежить від конкретних цінностей і норм людини. Таким чином, імпульсивність та самоагресія, що характерні для негативної трансформації ідентичності, можуть як посилюватися, так і позитивно змінюватися за рахунок тих аспектів ситуації, які впливають на ступінь та характер інтегрального самоствавлення особистості.

Тому **метою** нашого дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування й емпіричне вивчення впливу особистісно значущих чинників (а саме: особливостей самоствавлення, особистісної готовності до змін) на трансформацію інтегральної ідентичності.

Починаючи опис результатів емпіричного дослідження, визначимо основні теоретично важливі поняття (див. табл. 1). Так, інте-

гральну ідентичність ми розглядаємо передусім як психічне явище, що має ієрархічно складну структуру й об'єднує в собі такі ознаки, як цілісність, тотожність та унікальність і яка може бути представлена на формально-динамічному, змістово-особистісному та імперативно-нормативному рівнях [5].

Таблиця 1

Модель континуально-ієрархічної структури інтегральної ідентичності

№ з/п	Рівні інтегральної ідентичності особистості	Характеристика компонентів інтегральної ідентичності особистості
1	Імперативний рівень характеризується особливостями ідентичності, що включають суспільні, моральні, нормативні, культурні уявлення та знання	– Соціокультурна ідентичність; – Статуси сформованості національної, релігійної й гендерної ідентичності
2	Змістово-особистісний рівень характеризується особливостями ідентичності, що пов'язані зі спрямованістю та мотиваційною сферою особистості	– Спрямованість ідентичності особистості (сімейно-батьківська, соціально-рольова, професійна, рефлексивна)
3	Формально-динамічний рівень містить: а) якісні характеристики – модальнісні особливості ідентичності;	Емоційний компонент, когнітивний компонент, поведінковий компонент
	б) суто формально-динамічні, що відображують форму та динаміку ідентичності	Стійкість ідентичності, потреба в ідентичності, легкість знаходження ідентичності, гнучкість у зміні ідентичності, широта пошуку ідентичності, безперервність ідентичності, активність у побудові ідентичності

Уточнимо, що на формально-динамічному рівні вона може бути представлена сукупністю тих властивостей, які відображають форму й динаміку змін ідентичності особистості. Компонентний склад цих показників представлений параметрами: стійкість і потреба в ідентичності, легкість зміни ідентичності, активність у її побудові, широта й безперервність пошуку своєї ідентичності.

Особистісний (змістовий) рівень включає в себе показники ідентичності, пов'язані зі спрямованістю й мотиваційною сферою особистості. Компонентний склад цих показників представлений параметрами спрямованості ідентичності: професійна та соціально-рольова спрямованість, сімейно-батьківська спрямованість тощо.

Нормативно-імперативний рівень характеризує деякі особливості ідентичності особистості, які формуються під впливом суспільних, моральних, культурних знань і нормативних вимог до ідентичності. Компонентний склад представлений декількома параметрами: соціокультурна ідентичність, статуси ідентичності в релігійній, національній та гендерній сферах соціальних відносин [5].

У роботі використовувалася система традиційних методів проведення психологічного дослідження:

1) емпіричні методи (модифікована процедура «Розміщення себе на шкалах ідентичності» А. В. Сергєєвої (діагностує формально-динамічні показники ідентичності); тест М. Куна, Т. Макпартленда «Хто я» в інтерпретації Т. В. Румянцевої (діагностує показники якісного й змістовно-особистісного рівня); інтерв'ю Д. Марсія, С. Арчера, в адаптації О. А. Карабанова, В. Р. Орестовій (діагностує статуси ідентичності та дає інформацію про показники імперативного рівня); методика «МПП» Л. Б. Шнейдер (діагностує статуси професійної ідентичності й побічно дає інформацію про нормативно-імперативні її показники), а так само опитувальник щодо самоствавлення В. В. Столина, С. Р. Пантелєєва; для визначення особистісної готовності до змін – опитувальник А. Ролника, С. Хезера, М. Голда в адаптації Н. О. Бажанової («Особистісна готовність до змін»);

2) методи кількісного аналізу: кореляційний аналіз із подальшою інтерпретацією. Усі розрахунки здійснювалися за програмою статистичної обробки даних SPSS, версія 13.0.

Дослідження проводилося на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, Одеського національного політехнічного університету, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Вибірку дослідження склали 1327 респондентів. Основну вибірку дослідження (920 осіб) утворили із 560 студентів і 360 слухачів факультету післядипломної освіти.

Для дослідження динаміки тих змін, що відбуваються в характері взаємозв'язків між усіма компонентами континуально-ієрархічних рівнів (специфіка конфігурації) інтегральної ідентичності та досліджуваними властивостями особистості (особистісна готовність до змін, активність у побудові ідентичності, стійкість/мінливість самоствавлення), було проведено кореляційний аналіз даних, отриманих на

різних етапах її становлення у процесі професійного перенавчання майбутніх спеціалістів (невизначеності, самовизначення, самореалізації). Результати демонструють наявність відмінностей у взаємозв'язках між показниками всіх континуально-ієрархічних рівнів (їх конфігурації) (рис. 1, 2).

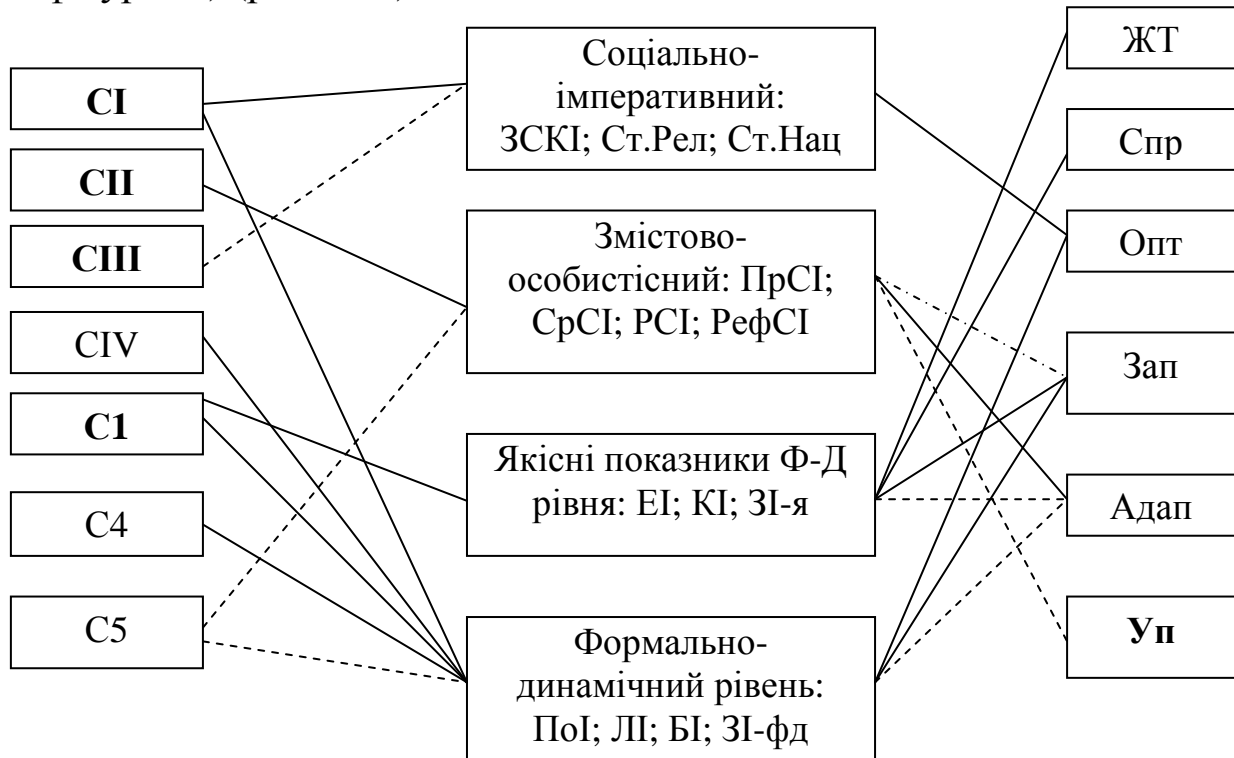

Рис. 1. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між компонентами континуально-ієрархічних рівнів і психологічними чинниками трансформаційного становлення інтегральної ідентичності на етапі невизначеності

Кількісний аналіз даних, що були отримані на першому етапі навчання (невизначеності), показує, що компоненти формально-динамічного рівня (ПоІ, ЛІ, ЗІ-фд) мають додатні кореляційні зв'язки ($p \leq 0,01$, $p \leq 0,05$) із показниками особистісної готовності до змін (оптимізмом (Опт), заповзятістю (Зап)) та від'ємний зв'язок з адаптивністю (Адап). Одиначні додатні зв'язки ($p \leq 0,01$; $p \leq 0,05$) були отримані між компонентами формально-динамічного рівня й показниками самоставлення: СІ (самоповага); CIV (самоінтерес); С1 (самовпевненість); С4 (самокерівництво). Компоненти якісного рівня (КІ, ЕІ, ЗІ-я) інтегральної ідентичності демонструють додатні зв'язки ($p \leq 0,01$; $p \leq 0,05$) із показниками особистісної готовності до змін (життєвим тонутом (ЖТ); спритністю (Спр); заповзятістю (Зап)) та від'ємний зв'язок з адаптивністю (Адап). Також компоненти якісного

рівня ІнДО виявляють значущий додатний зв'язок із показником СІ (самоповага).

Компоненти змістово-особистісного рівня (ПрСІ; СрСІ; РСІ; РефСІ) інтегральної ідентичності характеризуються додатними зв'язками на 1 % й 5 % рівнях із показниками готовності до змін: спритністю (Спр); оптимізмом (Опт) та упевненістю в собі (Уп).

Компоненти соціально-імперативного рівня (ЗСКІ; СтРел; СтГен) характеризуються значущим додатним зв'язком із показником Опт (оптимізм), СІ (самоповага) й від'ємним зв'язком із показником СІІ (очікування позитивного ставлення від інших).

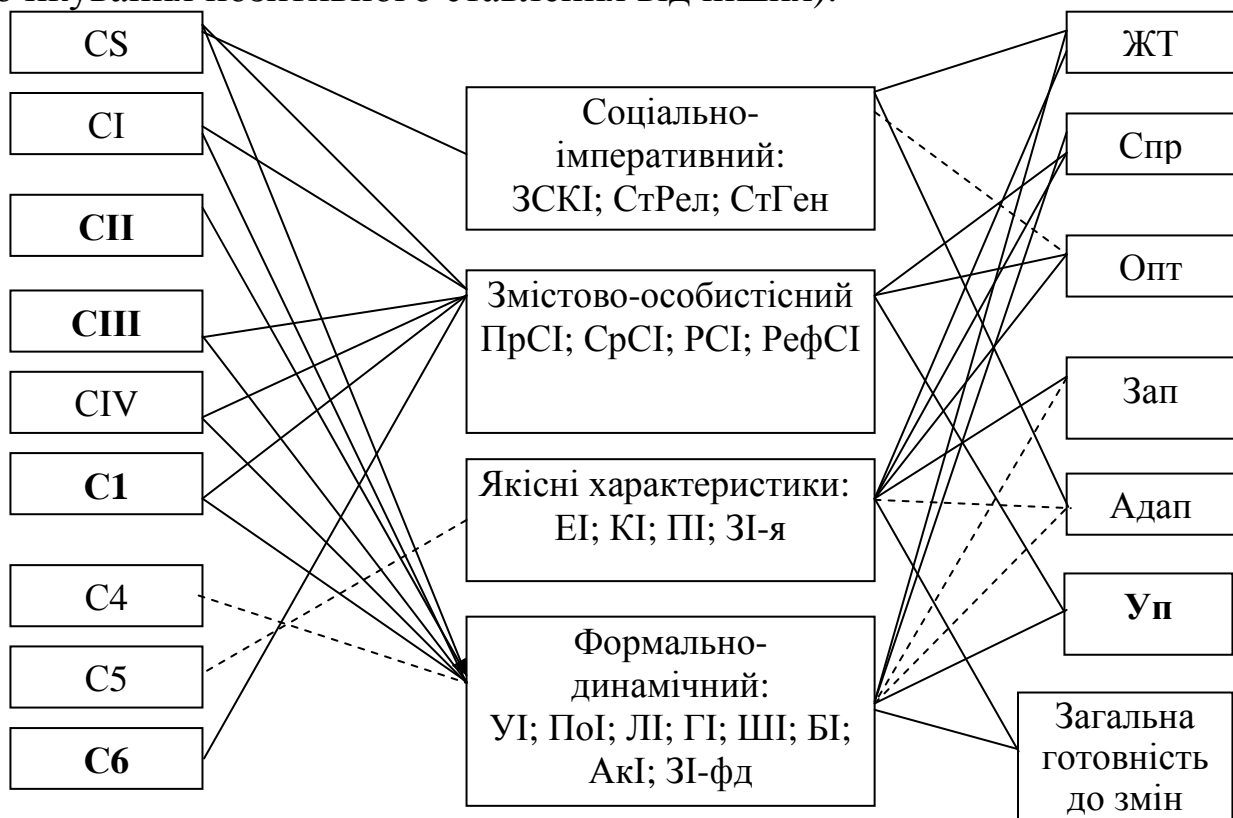

Рис. 2. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між компонентами континуально-ієрархічних рівнів і психологічними чинниками трансформаційного становлення інтегральної ідентичності на етапі самореалізації

Зіставлення результатів, отриманих на різних етапах становлення інтегральної ідентичності (від етапу невизначеності до самореалізації), дали змогу простежити динаміку тих змін, що відбуваються в характері взаємозв'язків між усіма компонентами континуально-ієрархічних рівнів (специфіка конфігурації), а також визначити провідну роль різних психологічних чинників: активність особистості, спрямовану на вивчення й зміну себе (активність у побудові ідентич-

ності – Акі, загальна особистісна готовність до змін – ЗГЗ), стійке позитивне ставлення до себе (інтегральне самоствавлення – СС, стійкість ідентичності – СІ), які активно впливають на кожному етапі становлення інтегральної ідентичності в процесі професійного навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Теоретично обґрунтовано й емпірично виділено основні психологічні чинники трансформаційної зміни інтегральної ідентичності в процесі професійного перенавчання. Емпірично встановлено, що стійкість/мінливість самоствавлення особистості й активність особистості в побудові своєї ідентичності детермінують трансформацію компонентів континуально-ієрархічних рівнів інтегральної ідентичності.

Виявлено, що в представників досліджуваної вибірки в процесі професійного перенавчання у ВНЗ активно змінюються показники формально-динамічного, якісного й змістово-особистісного рівнів та водночас майже відсутні зміни характеристик ідентичності імперативного рівня інтегральної ідентичності особистості.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів позначеної проблеми. Подальшого наукового пошуку потребує вивчення компонентів соціально-імперативного рівня інтегральної ідентичності, вивчення цього феномену в трансформаційному аспекті; дослідження особливостей функціонування; розробка психокорекційних програм задля забезпечення розвитку й позитивної трансформації всіх видів ідентичності.

Література

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды. В 2 т. Т. 1 / Б. Г. Ананьев ; [под ред. А. А. Бодалева, Б. Ф. Ломова]. – М. : Педагогика, 1980. – 230 с.
Anan'ev B. G. Izbrannye psihologicheskie trudy. V 2 t. T. 1 [Selected psychological works] / B. G. Anan'ev ; [pod red. A. A. Bodaleva, B. F. Lomova]. – M. : Pedagogika, 1980. – 230 p.
2. Асмолов А. Г. От Мы-медиа к Я-медиа: трансформации идентичности в виртуальном мире / А. Г. Асмолов // Вопросы психологии. – 2009. – № 3. – С. 3–15.
Asmolov A. G. Ot My-media k Ja-media: transformacii identichnosti v virtual'nom mire [From We Media to the I Media: transformation of identity in the virtual world] / A. G. Asmolov // Voprosy psihologii. – 2009. – № 3. – P. 3–15.
3. Большой толковый психологический словарь : пер. с англ. Т. 2 : П–Я / сост. А. Ребер. – М. : Вече ; АСТ, 2001. – 560 с.
Bol'shoj tolkovyj psihologicheskij slovar' : per. s angl. T. 2 : P–Ja [The big explanatory psychological dictionary] / sost. A. Reber. – M. : Veche ; AST, 2001. – 560 p.

4. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.
Lomov B. F. Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii [Methodological and theoretical problems of psychology] / B. F. Lomov. – M. : Nauka, 1984. – 444 p.
5. Сергеева А. В. Психология интегральной идентичности личности : [монография] / А. В. Сергеева. – Одесса : Лерадрук, 2013. – 317 с.
Sergeeva A. V. Psihologija integral'noj identichnosti lichnosti : monografija [Psychology integrated personal identity : monographic] / A. V. Sergeeva. – Odessa : Leradruk, 2013. – 317 p.
6. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность и память: опыт генетической реконструкции / Л. Б. Шнейдер // Мир психологии. – 2001. – № 1. – С. 64–78.
Shnejder L. B. Professional'naja identichnost' i pamjat': opyt geneticheskoy rekonstrukcii [Professional identity and memory: the experience of the genetic reconstruction] / L. B. Shnejder // Mir psihologii. – 2001. – № 1. – P. 64–78.
7. Breakwell G. M. Multiple categorization and social identity / G. M. Breakwell, M. Hewstone, D. Capozza, R. Brown (eds.) // Social identity processes. – London : Sage, 2000. – P. 501–514.
- Erikson E. H. Identity, Youth and Crisis / E. H. Erikson. – New York : W. W. Norton and Co., 1968. – P. 226–341.
8. Habermas J. Self-We-Others schemata and social identification / J. Habermas, S. Worchel, J. F. Morales, D. Paez, J. Deschamps (eds.) // Social Identity: international Perspective. – New York : Sage Publ., 1998. – P. 44–52.
9. Marsia J. E. Identity in Adolescent. In Handbook of Adosescnt Psychology / J. E. Marsia ; ed. by J. Adelson. – New York : Wiley, 1985. – P. 157–180.

УДК 159.98:316.61

А. В. Смотрицкий

Received December 02, 2015;

Revised January 12, 2016;

Accepted March 14, 2016.

**ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ
МИГРАНТОВ ПОСРЕДСТВОМ ДОСУГОВО-ТАНЦЕВАЛЬНЫХ
ПРАКТИК**

В статье рассмотрены особенности протекания процесса социально-психологической адаптации у мигрантов, занимающихся досугово-танцевальными

© Смотрицкий А. В., 2016